

УДК 159.922.8

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.33>**О. С. Вавринів**викладач кафедри практичної психології та педагогіки
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕМПАТІЇ ТА ГОТОВНОСТІ ДО РИЗИКУ У МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ

У статті ґрунтовно висвітлено поняття емпатії та готовності до ризику. Зроблено певні висновки щодо особливостей та характеристики емпатії. Структуру емпатії складають три взаємопов'язаних компоненти: когнітивний, афективний та конативний. Виокремлено дві форми вияву емпатійних почуттів: співпереживання та співчуття. Співпереживання вважається основою в процесі становлення емпатії та передбачає переживання суб'єктом подібних емоцій як і в об'єкта емпатійної ситуації. Співчуття, передбачає наявність у суб'єкта емпатії певного рівня інтелектуального розвитку та соціальних здібностей, результатом чого стає реальна дія, спрямована на вирішення емпатогенної ситуації, що спостерігається.

Подано найбільш важливі особливості для ефективного здійснення професійної діяльності. З огляду на діяльність рятувальників можемо сказати, що успішне виконання службового обов'язку залежить не лише від знань, вмінь та навичок, отриманих у профільних закладах вищої освіти. Оскільки рятувальники свідомо йдуть на ризик виконуючи свій професійний обов'язок, то важливими також будуть мотиваційний компонент, який сприятиме формуванню допомагаючої поведінки, готовність до ризику, а також моральні та інші особистісні якості.

Описано результати емпіричного дослідження взаємозв'язку емпатії та готовності до ризику у майбутніх рятувальників. Охарактеризовано отримані результати відсоткового та кореляційного аналізу взаємозв'язку емпатії та готовності до ризику. Зроблено висновки, що готовність до ризику, як особистісна якість, також залежатиме від багатьох факторів, як об'єктивних, так і суб'єктивних. Можна також говорити про те, що емпатійну дію доцільно розглядати як складну функціональну систему, в якій когнітивний та емоційний компоненти складають взаємозумовлену єдність, що опосередковує дію та формує допомагаючу поведінку.

Готовність до ризику та емпатійність в структурі особистості спонукає до вибору професії допомагаючого типу. Оскільки професійна діяльність рятувальників пов'язана зі значним психоемоційним навантаженням та ризиком для життя, саме готовність до ризику і бажання допомогти людям у багатьох випадках переважає над страхом смерті, що дає можливість успішно виконувати професійне завдання.

Ключові слова: емпатія, готовність до ризику, емпатійна ситуація, співчуття, співпереживання, допомагаючи поведінка, майбутні рятувальники, курсанти, аварійно-рятувальна служба, державна служба України з надзвичайних ситуацій.

Постановка проблеми. Аналізуючи погляди на емпатію в різних психологічних теоріях, можна констатувати, що її вважають важливим чинником індивідуального та професійного розвитку особистості. Також емпатія є необхідною умовою розвитку особистості, її емоційної зрілості та міжособистісного взаєморозуміння. Багато науковців говорять про те, що емпатія є необхідною умовою розвитку емоційної зрілості особистості та міжособистісного взаєморозуміння.

Швидкий розвиток суспільства, технологій, науки різко збільшує ризик виникнення масштабних катастроф та аварій. Тому особливого значення набуває необхідність підготовки висококласних фахівців, які займаються ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій, а саме аварійно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України. У цьому випадку важливими будуть не лише фахові компетентності, а й психологічні особливості майбутніх рятувальників, а саме емпатія та готовність до ризику.

Мета статті: здійснити емпіричне дослідження взаємозв'язку емпатії та готовності до ризику у майбутніх рятувальників.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових досліджень емпатії, дозволяє зробити певні висновки щодо її особливостей та характеристики. Структуру емпатії складають три взаємопов'язаних компоненти: когнітивний, афективний та конативний [2, с. 149]. Також виокремлюють дві форми вияву емпатійних почуттів: співпереживання та співчуття. Співпереживання вважається основою в процесі становлення емпатії та передбачає переживання суб'єктом подібних емоцій як і в об'єкта емпатійної ситуації. Співчуття, передбачає наявність у суб'єкта емпатії певного рівня інтелектуального розвитку та соціальних здібностей, результатом чого стає реальна дія, спрямована на вирішення емпатогенної ситуації, що спостерігається [1, с. 78].

Емпатія сприяє розвитку альтруїстичного стилю поведінки та гуманних відносин загалом.

У психології наразі немає комплексних досліджень, де емпатія розглядається як цілісна властивість особистості, в поєднанні її якісних і змістовних показників, також спостерігаємо, що практично відсутні дослідження емпатії як професійно важливої якості представників допомагаючих професій. Впевнено можна говорити про те, що емпатійне співчуття та співпереживання є мотивом у діяльності представників допомагаючих професій.

У зв'язку із тим, що професійна діяльність фахівців аварійно-рятувальної служби ДСНС України часто та напругу пов'язана із екстремальними ситуаціями, на основі теоретичного аналізу було виділено основні особливості психіки, найбільш важливі для ефективного здійснення професійної діяльності: збереження працездатності в умовах аварійних ситуацій, дефіциту часу; прийняття рішень у дуже короткі терміни; швидко приймати рішення в невідомій обстановці; самовладання і витримка; збереження активності та працездатності при втомі; здатність приймати відповідальність за рішення і дії; тривале збереження інтенсивної (концентрованої) уваги; швидкий перехід від однієї діяльності до другої; висока емоційна стійкість; виділення в інформації головного; стійкість уваги при несподіваних зовнішніх впливах; одночасне виконання декількох видів діяльності або декількох дій в одній діяльності (розподіл уваги); точні й координовані рухи руками; рухові здібності; витривалість до тривалих фізичних навантажень; швидка і точна рухова реакція на рухомий об'єкт; швидке запам'ятовування зорової інформації; працьовитість і витривалість [3, с. 120].

До основних особливостей службової діяльності фахівців аварійно-рятувальної служби цивільного захисту відносимо такі: високий рівень відповідальності за життя потерпілих та колег, матеріальних цінностей, локалізацію і ліквідацію надзвичайних ситуацій; виконання професійного завдання в екстремальних умовах; дефіцит часу та інформації про ситуацію, що склалася, ухвалення рішення й виконання необхідних дій; високий рівень нервово-психічної напруги, значні фізичні навантаження.

Попри те, що вивченням феномену емпатії займалися безліч науковців, найчастіше емпатію розглядають як особистісну рису особистості психолога, лікаря, педагога, значно рідше або зовсім вона не розглядається як особистісна риса особистості рятувальника.

Варто зазначити, що працівники аварійно-рятувальних служб державної служби України з надзвичайних ситуацій свідомо ризикують своїм життям задля порятунку потерпілих. З огляду на діяльність рятувальників можемо сказати, що успішне виконання службового обов'язку залежить не лише від знань, вмінь та навичок, отриманих у профільних

закладах вищої освіти. Оскільки рятувальники свідомо йдуть на ризик виконуючи свій професійний обов'язок, то важливими також будуть мотиваційний компонент, який сприятиме формуванню допомагаючої поведінки, готовність до ризику, а також моральні та інші особистісні якості. «Готовність до ризику» породжується ситуацією, але базується вона в основному на індивідуальних якостях працівника. В такому руслі готовність до ризику вивчають і німецькі психологи, але мають вони на увазі те, що в англійській літературі називається схильністю до ризику [4, с. 64]. Також професійна діяльність рятувальників викликає значне психо-емоційне навантаження через високий ризик для життя. Тому бажання допомогти людям та готовність до ризику у багатьох випадках переважає над страхом смерті, що дасть можливість успішно виконувати професійне завдання.

З метою визначення рівня емпатійності та готовності до ризику, як одних із важливих професійних якостей особистості майбутніх рятувальників нами було здійснено емпіричне дослідження. Дослідження проводилось на базі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності за допомогою таких методик: методика діагностики рівня емпатійних здібностей В. Бойка, методика діагностики емпатії А. Меграбіана та Н. Епштейна, методика діагностики ступеня готовності до ризику А. Шуберт.

На основі отриманих результатів можна зробити наступні висновки: у 8% майбутніх рятувальників спостерігається високий рівень емпатійних здібностей, середній рівень – 48%, занижені показники спостерігаються у 34% респондентів та дуже низький рівень емпатії у 11% учасників дослідження.

Така методика також дала можливість визначити, який канал прояву емпатійності спостерігається в учасників дослідження. Отже, у майбутніх рятувальників переважає канал установок, які сприяють емпатії (24%). У більшості майбутніх рятувальників відсутні установки, які заважають емпатійному сприйняттю. Саме тому їм нічого не заважає проявляти співчуття, співпереживання та бажання допомогти людям, які цього потребують.

У 19% респондентів спостерігається емоційний канал емпатії. За В.В. Бойко, емоційний канал емпатії передбачає входження в емоційний резонанс із партнером. У нашому випадку, емоційний канал емпатії майбутніх рятувальників, на основі емоційного співчуття опосередковує дію, спрямовану на надання допомоги потерпілим.

Проникаюча здатність до емпатії спостерігається у 18% учасників дослідження. Рятувальникам часто доводиться спілкуватися із потерпілими та очевидцями аварій, надзвичайних ситуацій, пожеж тощо. Вміючи налагодити емпатійний контакт та створити довірчу атмосферу спілкування, рятувальники можуть попередити

виникнення паніки серед учасників надзвичайної ситуації.

Майбутні рятувальники, у яких спостерігається раціональний канал емпатії (15%) та ідентифікація в емпатії (15%), відрізняються особливим вмінням аналітично аналізувати ситуацію, яка відбувається. Вони постійно готові до надання допомоги потребуючим.

У найменшій кількості курсантів спостерігається інтуїтивний канал емпатії (лише 9%). Майбутні рятувальники, у яких розвинутий інтуїтивний канал емпатії, характеризуються вмінням розуміти партнерів в умовах дефіциту інформації та часу. Це відбувається за рахунок збереження попереднього досвіду та емпатійного сприйняття партнерів.

За результатами методики діагностики емпатії А. Меграбіана та Н. Епштейна результати розподілилися наступним чином: дуже високий рівень емпатії притаманний 9% респондентів, високий рівень спостерігається у 18% учасників дослідження, нормальний рівень – 39% низький рівень – 21% та дуже низький виявлено у 13% досліджуваних курсантів.

На основі результатів методики діагностики ступеня готовності до ризику А. Шуберт було отримано наступні результати: надмірна обережність спостерігається у 20% респондентів. Це означає, що такі курсанти не можуть ризикувати або довго вагатимуться навіть у не надто складній та небезпечній ситуації. Середній рівень готовності до ризику визначено у 36% досліджуваних. Такі курсанти готові ризикувати у випадку коли їм відомі обставини небезпечної ситуації. Також важливими будуть різноманітні фактори. У 44% курсантів було виявлено показник готовності до ризику. Це свідчить про те, що такі курсанти виконуючи професійні обов'язки готові свідомо йти на ризик.

З метою дослідити ступінь взаємозв'язку емпатії та готовності до ризику нами було здійснено кореляційний аналіз Спірмена (r_s). На основі кореляційного аналізу було встановлено наступні зв'язки: раціональний канал емпатії демонструє зв'язки із показником надмірної обережності ($r_s = -0,365$) та із показником готовності до ризику ($r_s = 0,220$). Такі курсанти характеризуються вмінням аналітично аналізувати ситуацію яка відбувається та демонструють стійку готовність до надання допомоги потребуючим. Емоційний канал емпатії демонструє зв'язки із показником середнього рівня готовності до ризику ($r_s = -0,289$) та із показником готовності до ризику ($r_s = 0,366$). Інтуїтивний канал емпатії вказує на зв'язки із показником надмірної обережності ($r_s = -0,315$) та із показником готовності до ризику ($r_s = 0,253$). Готові до ризику курсанти інтуїтивно, на основі попереднього досвіду мають відчуття реальної небезпеки.

Емоційний канал емпатії вказує на зв'язки із показником готовності до ризику ($r_s = 0,366$). Часто надмірне переживання певних емоцій заставляє

рятувальників йти на ризиковані дії. Установки, які сприяють або перешкоджають емпатії демонструють зв'язки із показником надмірної обережності ($r_s = -0,390$) та із показником готовності до ризику ($r_s = 0,310$). Проникаюча здатність до емпатії демонструє зв'язок із показником надмірної обережності методики діагностики емпатії А. Меграбіана та Н. Епштейна

Показники рівнів сформованості емпатії на основі методики діагностики емпатії А. Меграбіана та Н. Епштейна демонструють такі результати: дуже високий рівень емпатії має тісні зв'язки із готовністю до ризику ($r_s = 0,379$), високий рівень емпатії має тісні зв'язки із показником надмірної обережності ($r_s = -0,349$) та із середнім рівнем готовності до ризику ($r_s = 0,323$), нормальний (достатній) рівень емпатії має зв'язок із готовністю до ризику ($r_s = 0,263$), низький рівень емпатії має зв'язок із показником надмірної обережності ($r_s = 0,270$) середнім показником готовності до ризику ($r_s = 0,265$), дуже низький рівень емпатії має зв'язок із готовністю до ризику ($r_s = 0,296$).

На основі отриманих результатів дослідження можемо зробити висновки, що готовність до ризику, як особистісна якість, також залежатиме від багатьох факторів, як об'єктивних, так і суб'єктивних. Можна також говорити про те, що емпатійну дію доцільно розглядати як складну функціональну систему, в якій когнітивний та емоційний компоненти складають взаємозумовлену єдність, що опосередковує дію та формує поведінку. Також можна стверджувати, що готовність до ризику та емпатійність у структурі особистості спонукає до вибору професії допомагаючого типу. Оскільки професійна діяльність рятувальників пов'язана зі значним психоемоційним навантаженням та ризиком для життя, саме готовність до ризику і бажання допомогти людям у багатьох випадках переважає над страхом смерті, що дає можливість успішно виконувати професійне завдання.

Література:

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других. Собр.науч. тр. Москва : Информационно-издательский дом «Филинь», 1996. С. 72–86.
2. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии. (Исторический обзор и современные проблемы). Вопросы психологии: собр. науч. тр. Москва, 1975. С. 147–158.
3. Кусій М.І. Професійна підготовка фахівців пожежно-рятувальної служби у ВНЗ МНС України. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2010. Вип. 4. С. 117–122.
4. Heim H. Individuelle Risicobereitschaft und Unfallung. Bundesinstitut für Arbeitsschutz. Coblenz, 1971. 78 s.

Vavryniv O. S. Interconnection empathy and risk ready in future rescuers

The article thoroughly covers the concept of empathy and willingness to take risks. Some conclusions have been drawn regarding the features and characteristics of empathy. Empathy is made up of three interconnected components: cognitive, affective and connective. Two forms of expression of empathic feelings are distinguished: empathy and compassion. Empathy is the basis in the process of empathy and involves the experience of the subject of similar emotions as the object of the empathic situation.

Compassion implies that the subject has an empathy of a certain level of intellectual development and social ability, which results in a real action aimed at resolving the empathogenic situation that is observed. The most important features for effective professional activity are presented. Considering the activities of rescuers, we can say that the successful performance of a duty depends not only on the knowledge, skills and competences obtained in higher education institutions of higher education. As rescuers deliberately take risks in the performance of their professional responsibilities, a motivational component will also be important that will contribute to the formation of supportive behavior, risk readiness, as well as moral and other personal qualities.

The results of an empirical study of the relationship between empathy and risk readiness in future rescuers are described. The results of the percentage and correlation analysis of the relationship between empathy and risk readiness are characterized. It has been concluded that risk readiness, as personal quality, will also depend on many factors, both objective and subjective. It can also be argued that it is appropriate to consider empathic action as a complex functional system in which the cognitive and emotional components form a co-occurring unity that mediates action and shapes supportive behavior.

Willingness to take risks and empathy in the personality structure leads to the choice of a profession of helping type. Because professional work of rescuers is associated with considerable workload and risk to life, it is in many cases the willingness to take risks and the desire to help people outweigh the fear of death that enables them to successfully complete their professional work.

Key words: *empathy, risk readiness, empathy situation, compassion, empathy, helping behavior, future rescuers, cadets, emergency service, state emergency service of Ukraine.*